

jürgen habermas

in memoriam

Hi ha coses que són consubstancials l'ésser humà. Una, sense dubte, és el fet d'habitar, com afirmava **Martin Heidegger**¹. I d'aquí a parlar d'arquitectura només hi ha un pas. D'aquesta disciplina s'han ocupat pensadors de tots els temps que, amb les seves reflexions, han influït en la forma de concretar el fet d'habitar.

Si ens centrem en els darrers temps no cal donar massa voltes per veure en els volums elementals d'**Aldo Rossi** quelcom de **Michael Foucault**; en les fractures de **Peter Eisenman** influències de **Jacques Derrida**; en les torsions de **Rem Koolhaas** ressonàncies de **Gilles Deleuze** i en les propostes urbanes de **Ricard Bofill**, les "pletes" nostrades o, fins i tot, gosaria dir, l'obra de **Sergi Mas**, les bondats de les tradicions i l'emotivitat de **Martin Heidegger**. Tots ells amb la ferma voluntat de superar una, segons afirmaven, esgotada modernitat.

Només el filòsof **Jürgen Habermas** (1929-2026) va continuar veient futur al pensament racional i el diàleg argumentat, a través de la seva *Teoria d'acció comunicativa*, mentre, amb estupor, veia avançar la dialèctica de la violència.

Com no podia ser menys que els seus col·legues també va parlar d'arquitectura. Concretament, el desembre de 1981, **Habermas** va donar una conferència titulada *Arquitectura moderna y postmoderna* en la inauguració de l'exposició *L'altra tradició: Arquitectura en Munich des de 1800 fins ara*². Hi explicava la situació de rebuig a l'Estil Internacional que es vivia en aquell moment. Aquest corrent, sorgida de les avantguardes artístiques, s'havia imposat arreu a partir de la II Guerra Mundial, com no passava des del classicisme. Pretenia resoldre els problemes socials des de la planificació urbana, l'arquitectura i el disseny sense adonar-se de la complexitat de la societat contemporània i de la potència del mercat. Es pensava que la vida es podia emmotllar a l'arquitectura i no a l'inrevés. El fracàs va ser estrepitos. Els brillants exemples de **Loos**, **Le Corbusier**, **Gropius**, **Mies Van del Rohe**, **Wright** i **Alto** no van ser prou per frenar la crítica justificada als edificis sense ànima ni articulació de les noves barriades de postguerra.

Habermas percep com sorgeixen dues formes de girar full de la modernitat. Ambdues sota el nom de Postmodernitat. La primera en tenia prou amb diluir-la barrejant-la amb tot allò precedent o actual, sigui culte o popular. Des de Grècia a Las Vegas. Tot era vàlid. Només era un problema d'estil. Una resposta pop que van expressar perfectament **Venturi** i **Scott Brown**³ en els seus llibres i obres.

L'altre corrent era molt més radical. Volia desfer el camí, ja que entenia que la modernitat era sinònim de destrucció i alineació. Un retorn a l'arquitectura sense arquitectes, a la tradició artesanal, cosa que va defensar el príncep Carles d'Anglaterra abans de ser rei i que es traspua en el pensament de **Heidegger**.

¹ M. Heidegger, Construir, Habitar, Pensar.

https://www.academia.edu/43628692/Heidegger_Construir_habitar_pensar

² J. Habermas, Arquitectura moderna i postmoderna, Revista de Occidente, núm.24, novembre 1984.

³ R. Venturi, Complejidad y contradicción en la arquitectura, Madrid, 2021.

jürgen habermas in memoriam

Per entendre aquella situació **Habermas** repassa els canvis que la industrialització havia introduït en la percepció de l'espai i del temps en les societats occidentals del segle XIX. Els mitjans de transport, amb el tren al capdavant, alteraven la idea secular que es tenia del temps, mentre que els immensos palaus de vidre, sense centre ni parets, desbordaven tota idea dimensional coneguda.

Com mai es mouen ingents masses de persones que es concentren en immenses estacions i magatzems. I com mai, hi ha una necessitat urgent d'habitatge que passa, per primera vegada, i fins avui, a tenir més valor de canvi que d'ús, és a dir, es converteix en una inversió, cosa que canviarà per sempre la visió sobre la propietat urbana. El rendiment passa per sobre de l'estètica, que ja no és primordial. La lletjor ja no resta valor a l'immoble.

En tot cas, els canvis derivats de la industrialització eren imparables. Els nous materials permetien unes possibilitats mai vistes en el sector de la construcció. Ara bé, l'estètica mecanicista dels nous edificis era inacceptable socialment, per això, acabaven amagant-se amb façanes classicistes.

L'abisme entre l'espai funcional interior i el tancament monumental exterior era extrem. Una fractura que, com diu **Habermas**, no era casualitat que coincidís amb la teoria de les neurosis de **Sigmund Freud**. I d'aquesta fractura deriva, entre altres, la divisió entre enginyers i arquitectes, quelcom nou en la història de l'arquitectura. Un bon exemple nostrat és l'edifici de FHSA, ideal interiorment per l'enginyer alemany **Alfred Würh Rham** i dissenyat exteriorment per l'arquitecte **Josep Danés**.⁴

Habermas explica com per, superar el dilema entre tècnica i estètica, els arquitectes de finals de segle XIX van mirar cap a les avantguardes artístiques. Així sorgir el Purisme de **Le Corbusier**, el Constructivisme de **Malevich** i els Neoplasticisme de **Doesburg**, **Mondrian** i **Oud**, per acabar imposant-se el racionalisme arquitectònic, amb la ingènua pretensió de canviar el món a través de l'urbanisme i l'arquitectura.

La idea que des del disseny, des dels objectes més petits a les grans ciutats, es podia planificar la vida de la gent va ser un deliri impossible. Es demanava massa coses a l'arquitectura i l'urbanisme. Va quedar palès que des d'aquestes disciplines es podia, com a molt, intentar millorar, però no pas canviar, les dinàmiques socials.

Per **Habermas**, que es demanés massa coses a l'arquitectura va ser la base perquè es posés en dubte. Era una crisi per "sobrecàrrega" però no el final del recorregut. Entenia que, entomant la necessària autocrítica, la modernitat arquitectònica tenia encara futur.

En resum, **Habermas** veia amb impotència com, en aquella dècada dels setanta, el corrent majoritari volia eliminar del tot la modernitat sobre la base de rebutjar el llenguatge formal de les avantguardes i reprendre la separació entre forma i funció.

⁴ E.Dilmé, Josep Danés a Andorra, www.enrricdilme.com

jürgen habermas

in memoriam

Segons ell aquestes forces de dissolució de la modernitat s'agrupaven en dues tendències ben marcades: el Neohistoricisme i l'Arquitectura alternativa.

En el primer cas hi ha una voluntat de retorn al passat, a la tradició, al conservadorisme i, per tant, a l'eclecticisme del segle anterior. En definitiva, a les formes prèvies a les avantguardes. D'aquí surt la postmodernitat arquitectònica que veu, sovint irònicament, de la tradició, sigui clàssica o moderna, amb exemples com els treballs del Taller d'arquitectura **Ricardo Bofill** després de separar-se de la seva germana **Anna**.

Com dirà **Ricardo Bofill** a través de **Jean-Louis André**⁵:

... La bogeria no té sentit ni no es recolza sobre un domini tècnic perfecte. Vertigen de la bogeria en el sí mateix del racional. Aquesta actitud, trasllada a l'arquitectura, en condueix -fins i tot abans d'adoptar les seves formes i vocabulari- al classicisme...

El segon grup mira cap a l'ecologia i el vernacular amb propostes que responen a un moment social, cultural i espacial concret sense tenir certesa de permanència en el temps, cosa que ja havia criticat obertament **Umberto Eco**⁶ posant com a exemple la nounada Brasília (1956-1960).

Un model de ciutat de nova planta que es pretenia igualitària i que es va planificar a partir d'estudis que donaven solucions per a aquell moment concret sense marge per adaptar-se ni preveure l'evolució. Com comenta **Eco** l'arquitecte no es va equivocar en aplicar les orientacions dels especialistes sinó en situar-se en una posició passiva. El resultat va ser, entre altres, que l'ocupació de l'espai ja no va ser homogènia. Els alts funcionaris van acaparar el sector sud, més ben construït i, per tant, més desitjat, confirmant l'evidència de què l'estatus d'un individu es comunica, entre altres, pel lloc on viu. També va quedar clar que l'arquitecte ha de projectar funcions primàries variables i funcions secundàries obertes si vol que la seva obra perduri.

En tot cas, **Habermas** va ser conscient de les falles de la modernitat, però no veia un camí millor per futur de l'arquitectura que persistir en l'esperit pràctic del funcionalisme des de la reflexió crítica.

I aquí estem, quaranta-cinc anys després. Desinflada la corrent postmoderna, les propostes "vitalistes", com les anomenava **Habermas**, amb tot allò que sona a "clorofil·la" com a bandera, són les que estan en voga. Ara bé, com diu **Luís Fernández Galiano**⁷:

⁵ R. Bofill, amb la col·laboració de J.-L. André, *Espacio i Vida*. Barcelona, 1990.

⁶ U. Eco, Ponencia presentada en el XII Congreso Internacional de Filosofía, Venècia, 1958, *Actas del Congreso*, vol. II, Sansoni, Florència, 1961.

⁷ L. Fernández-Galiano, *Jeconomía, ecologistas!, Territorios mutantes, urbanismo y ciudad*, Madrid, 2022.

jürgen habermas in memoriam

...Con más optimismo de la voluntad que pesimismo de la razón, la agenda verde se presenta como una renovación ética civil, pero a menudo deviene poco más que un instrumento de la corrección política en las relaciones públicas de los gobiernos, las Instituciones o las empresas. Ignorante del sustrato político y económico de las decisiones ambientales o quizá dócilmente resignado a la impotencia frente a las fuerzas titánicas que modelan nuestro mundo, el etiquetado verde termina siendo un apéndice o una coartada que otorga la pátina de las buenas intenciones a la arquitectura y la urbanismo, dos actividades difícilmente separables de la violencia que ejercen sobre la naturaleza... En esta etapa de tránsito, con combustibles caros y economía en auge, la arquitectura sostenible es un còctel de tecnología trivial que mezcla sensores térmicos, bombas de calor y placas solares con las recetas de toda la vida sobre iluminación y ventilaciones naturales, orientación y protección solar, o aislamiento e inercia tèrmica...

Esperem que algú agafi el testimoni de **Jürgen Habermas**, també per l'arquitectura.

Escrit a Dornbirn, Àustria, el dia de l'aniversari del nostre fill Arnau.